

Ks. prof. dr hab. Lucjan Świto
Katedra Filozofii i Prawa Kanonicznego
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Piotra Zająca
pt. „*Ad imaginem Ecclesiae universalis. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego
w uchwałach IV Synodu Diecezji Tarnowskiej (1982-1986)*”,
napisanej pod kierunkiem ks. dra hab. Marka Saja, prof. UKSW**

W odpowiedzi na pismo Księdza dra hab. Dariusza Borka, prof. UKSW, Dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 31 stycznia 2024 r., które powiadamia o uchwale Rady Dyscypliny Naukowej Instytutu Prawa Kanonicznego z dnia 30 stycznia 2024 r. powołującej mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Piotra Zająca pt. „*Ad imaginem Ecclesiae universalis. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego w uchwałach IV Synodu Diecezji Tarnowskiej (1982-1986)*”, przedkładam wymaganą przepisami prawa recenzję dotyczącą rozprawy kandydata do stopnia naukowego doktora.

Recenzja została sporządzona zgodnie z wymaganiami podanymi w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2003, nr 65, poz. 595 ze zm.) w związku z art. 179 ust. 2 i ust. 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669), które zwracają uwagę przede wszystkim na to: 1) czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, 2) czy rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora w określonej dyscyplinie, 3) czy rozprawa doktorska wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez osobę ubiegającą się o nadanie stopnia doktora.

Treść recenzji obejmuje – poza niniejszym wstępem – wskazanie podstawy faktycznej, uwagi do przedmiotu i problemu badawczego, wykorzystanej literatury i zastosowanej metody badawczej, struktury i treści pracy, oraz zawiera wniosek końcowy.

Podstawa faktyczna recenzji

Recenzja została sporządzona w oparciu o rozprawę doktorską, która ma postać maszynopisu zatytułowanego „*Ad imaginem Ecclesiae universalis. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego w uchwałach IV Synodu Diecezji Tarnowskiej (1982-1986)*”, liczy 291 stron i składa się ze strony tytułowej, spisu treści, wykazu skrótów, wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz streszczenia w języku polskim i angielskim.

Przedmiot i problem badawczy

Wprawdzie od zakończenia Soboru Watykańskiego II minęło już prawie 60 lat, to jednak jego znaczenie dla Kościoła katolickiego wciąż wzbudza ogromne zainteresowanie i jest przedmiotem wielu opracowań naukowych. Otwarcie na współczesny świat, odnowa liturgii, podjęcie dialogu ekumenicznego, podkreślenie roli i odpowiedzialności świeckich w Kościele, to tylko niektóre aspekty będące przedmiotem refleksji ojców soborowych. Owocem tej refleksji była zgodna konieczność przeprowadzenia zmian w wymiarze doktrynalnym i dyscyplinarnym w Kościele, czego wyrazem stała się między innymi promulgacja w 1983 r. nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego*. W kontekście reform podjętych przez zgromadzenie biskupów całego świata, szczególnego znaczenia nabiera zwłaszcza aspekt adaptacji tych reform w poszczególnych Kościołach partykularnych.

Wychodząc naprzeciw tej potrzebie Doktorant recenzowanej rozprawy podjął się ukazania procesu adaptacji reformy soborowej dotyczącej odnowienia liturgii sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego (tj. chrztu, bierzmowania i Eucharystii) na grunt prawa partykularnego jednego z Kościołów partykularnych. Doktorant formułując hipotezę badawczą postanowił odpowiedzieć na pytanie, jak prawodawstwo soborowe i posoborowe, w tym *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1983 r., wpłynęły na formowanie się uchwał IV Synodu Diecezji Tarnowskiej (1982-1986) dotyczących sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Uściślając swój temat Doktorant zaznaczył, że nie będzie analizował finalnych norm przeprowadzonego synodu diecezjalnego, ponieważ uczynił to już w innej pracy ks. Radosław Bobek. Swoją analizą natomiast obejmie przede wszystkim projekty

poszczególnych statutów synodalnych, które dostępne są w Archiwum Diecezji Tarnowskiej, porównując je do norm zawartych w kodeksie Pio-Benedyktyńskim z 1917 r., w dokumentach Soboru Watykańskiego II oraz w Kodeksie Jana Pawła II z 1983 r. Na podstawie tak przeprowadzonego porównania oraz przy uwzględnieniu kontekstu historycznego i kulturowo-społecznego, w jakim pozostawała na początku lat osiemdziesiątych XX w. Diecezja Tarnowska, Doktorant postanowił ukazać *mens legislatoris*, czyli ideę i zamysł legislacyjny towarzyszący tworzeniu się nowego prawa partykularnego przez tych, którzy brali udział w synodzie. Uczestników synodu Doktorant nazywa (jak wydaje się na wyrost) „ojcami synodalnymi”. W tym miejscu zauważyć należy, iż synody diecezjalne są jedynie organem doradczym biskupa diecezjalnego oraz uroczystym sposobem wykonywania przez niego władzy ustawodawczej w diecezji. Użyty przez Doktoranta tytuł honorowy „ojciec” zaczerpnięty został przypuszczalnie na skutek analogii do synodów partykularnych lub powszechnych, gdzie termin „ojcowie synodalni” stosowany jest w odniesieniu do biskupów, gdyż tylko biskupi są współautorami uchwalanego prawa. Uwaga ta prowadzi do wniosku, że tytuł honorowy „ojciec” w kontekście synodu diecezjalnego, należy stosować tylko w odniesieniu do biskupa diecezjalnego, gdyż tylko jemu przysługuje władza ustawodawcza. Pozostali uczestnicy synodu diecezjalnego mają jedynie głos doradczy.

Niezależnie od powyższej uwagi temat rozprawy należy uznać za trafny i oryginalny. Dysertacja ukazuje na przykładzie Kościoła Tarnowskiego adaptację kanonicznego prawa powszechnego do prawa partykularnego w obszarze regulacji sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, to jest – jak wskazano wyżej – chrztu, bierzmowania i Eucharystii.

Bibliografia i metoda badawcza

Rozprawa doktorska została oparta na wystarczającym materiale źródłowym powszechnego i partykularnego prawa kanonicznego, na który składają się przede wszystkim: kodeksy prawa kanonicznego z 1917 i 1983 roku, dokumenty Soboru Watykańskiego II, dokumenty ostatnich papieży (przede wszystkim Piusa XII, Jana XXIII, Pawła VI i Jana Pawła II), dokumenty Kurii Rzymskiej (przed wszystkim Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów), a także prawo partykularne Diecezji Tarnowskiej (przede wszystkim IV Synod Diecezji Tarnowskiej) oraz inne dokumenty biskupa tarnowskiego. Wykaz pozycji źródłowych obejmuje 15 stron.

Bogata jest również przeprowadzona i wykorzystana kwerenda bibliograficzna licząca w wykazie 24 strony, obejmująca głównie opracowania z zakresu kanonicznego prawa

sakramentalnego. Pozycje uwzględnione w bibliografii mają swoje odzwierciedlenie w treści pracy i przypisach.

W swoich badaniach Doktorant posłużył się metodami adekwatnymi do celu, który zamierzał osiągnąć. Przede wszystkim zastosował metodę dogmatyczno-prawną poszukując odpowiedzi na pytanie o obowiązywanie norm i ich interpretację, oraz dokonując refleksji nad praktyką stosowania norm i ich systematyzację, a także formułując wnioski *de lege ferenda*.

Struktura i treść pracy

Struktura rozprawy doktorskiej nie budzi zastrzeżeń, jest logiczna i spójna. Doktorant swoje badania poprzedził wstępem, który zawiera wszystkie konieczne przy tego rodzaju pracach elementy. W tej części Doktorant wprowadził czytelnika w problematykę będącą przedmiotem refleksji naukowej, określił jej cel stawiając pytania szczegółowe, wskazał na wykorzystane źródła i literaturę przedmiotu, zarysował strukturę pracy, a także objaśnił zastosowane metody badawcze.

Główny korpus pracy składa się z trzech uzupełniających się rozdziałów, których treść nawiązuje do tematu określonego w tytule. Cennym zabiegiem są podsumowania po każdym rozdziale.

Rozdział pierwszy pt. „Sakrament chrztu” ukazuje praktyczną adaptację odnowionego prawa dotyczącego liturgii chrztu w warunkach Diecezji Tarnowskiej. W rozdziale tym Doktorant najpierw ukazał schemat tworzenia statutów synodalnych, zwracając uwagę na dużą rozbieżność między projektem norm synodalnych a ich ostateczną i promulgowaną wersją. Następnie na podstawie porównania schematów statutów synodalnych z ustawodawstwem przed i posoborowym *Vaticanum II*, omówił warunki udzielenia sakramentu chrztu, wskazał na obowiązki osób odpowiedzialnych za przygotowanie sakramentu chrztu, za jego udzielenie oraz za wychowanie ochrzczonego dziecka, a także zaprezentował wymagania stawiane rodzicom chrzestnym oraz wymogi związane z zapisem chrztu w księgach metrykalnych. Przeprowadzoną analizę skonkludował wnioskiem, że nowe prawo partykularne wprowadzone przez IV Synod Diecezji Tarnowskiej, było w tej materii mało precyzyjne i minimalistyczne w stosunku do zastanego. Na taki stan rzeczy duży wpływ miała mentalność tradycyjnego duszpasterstwa. W ocenie Autora dysertacji bardziej precyzyjne i lepiej dopasowane do warunków Kościoła Tarnowskiego były propozycje statutów, które „wygładzone” nie weszły jednak do ostatecznego korpusu prawa synodalnego.

W tej części pracy pewne wątpliwości interpretacyjne mogą pojawić się w odniesieniu do używanej przez Doktoranta terminologii zaczerpniętej z materialnego i procesowego kanonicznego prawa małżeńskiego, tj. *bonum prolis* i *bonum fidei*. Wątpliwości te wynikają z kontekstu zaprezentowanej tezy: „[...] Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. bardzo zawęził owo pojęcie *bonum prolis* tylko i wyłącznie do *ius in actum coniugalem*. Zawężenie to polega na dozgonnym prawie i wyłączności cielesnej małżonków, którzy są ukierunkowani na zrodzenie potomstwa. Wydaje się, że jest to bardzo niekompletne myślenie. Zmianę podejścia zauważono na Soborze Watykańskim II, który ukazał całkiem inną wizję małżeństwa (a co za tym idzie – także spojrzenie na dobro dziecka), które nie ogranicza się tylko do aktu cielesnego zaślubionych sobie kobiety i mężczyzny, ale przede wszystkim wychodzi ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa” (s. 58).

Otóż można zgodzić się z Doktorantem, że pod rządami Kodeksu Pio-Benedyktyńskiego doktryna w kontekście zgody małżeńskiej pojęcie *bonum prolis* łączyła przede wszystkim z *ius ad actum coniugalem*. Było to bowiem konsekwencją średniowiecznego pesymizmu seksualnego w ocenie moralnej aktów małżeńskich, sprowadzającego małżeństwo do roli lekarstwa przeciw zranionej grzechem pierwotnym pożądlivości. W takiej biologiczno-prokreacyjnej wizji małżeństwa rola aktu seksualnego zawężała się wyłącznie do obowiązku prokreacyjnego, w konsekwencji czego małżeństwo postrzegano wyłącznie jako instytucję dla rodzenia i wychowania dzieci, które to zadanie stało się jednocześnie pierwszorzędnym celem małżeństwa. W ten sposób główny cel małżeństwa został sprowadzony do prokreacji, a przedmiot zgody małżeńskiej, stanowiący początek trwającej całe życie wspólnoty duchowej i fizycznej, został zbiologizowany i zjurydyzowany oraz sprowadzony do jakby niezależnego od psychiki zobowiązania prawnego do współżycia seksualnego, wyrażającego się w tzw. przekazaniu prawa do ciała (*ius in corpus*). Zmiana zaś, o której wspomina Doktorant w kontekście nauczania Soboru Watykańskiego II, dotyczyła nie tyle pojęcia *bonum prolis*, ile polegała na dowartościowaniu drugorzędnego celu małżeństwa, którym jest *ius ad bonum coniugum*. W niczym nie zmienia to jednak, że istotę *bonum prolis* dalej należy łączyć między innymi z prawem do podjęcia aktów małżeńskich, które z natury swojej są zdatne do zrodzenia potomstwa.

Kolejną wątpliwość pojawia się w odniesieniu do wyrażonego przez Doktoranta stanowiska. iż „Wychowanie potomstwa do wiary – *bonum fidei* – jest tematem bardzo szerokim [...]” (s. 60). W odniesieniu do powyższego stanowiska wyjaśnić zatem warto, iż termin „*bonum fidei*” posługuje się doktryna na określenie jednego z czterech istotnych elementów małżeństwa, jakim jest przymiot dozgonnej wierności małżeńskiej. Użyty zatem

przez Doktoranta termin zdaje się wskazywać, iż Doktorant odnosi go do wychowania potomstwa do wiary, z czym nie sposób się zgodzić.

Rozdział drugi pt. „Sakrament bierzmowania” zawiera również podobny układ jak rozdział pierwszy. W tej jednak części pracy Doktorant ukazał, w jaki sposób adaptacja odnowionego prawa powszechnego kształtowała proces powstawania norm partykularnych dotyczących sakramentu bierzmowania w trakcie przebiegu IV Synodu Diecezji Tarnowskiej. I tak Doktorant w pierwszej kolejności przedstawił układ norm synodalnych dotyczących bierzmowania, zwracając przy tym uwagę na pewien chaos redakcyjny. Następnie omówił wymagania do przyjęcia sakramentu bierzmowania, poddał analizie wspólnotową odpowiedzialność za przygotowanie do tego sakramentu, a także zwrócił uwagę na zaangażowanie się bierzmowanych w życie Kościoła i ich apostołstwo. Konkluzja z przeprowadzonych badań w tym rozdziale dysertacji sprowadza się do wniosku, że ustawodawca tarnowski formułując na IV Synodzie Diecezji nowe normy dotyczące sakramentu bierzmowania, w zasadzie w większości zaadoptował dotychczasowe prawo partykularne obowiązujące na terenie tej diecezji, przede wszystkim Instrukcję duszpasterską dotyczącą sakramentu bierzmowania Konferencji Episkopatu Polski z 16 stycznia 1975 r. Zdaniem Doktoranta w nowym prawie synodalnym zabrakło jednak bardziej pogłębionej refleksji duszpasterskiej, która winna – jak wydaje się – obejmować aspekty związane z większą aktywizacją młodzieży bierzmowanej, precyzować harmonogram bierzmowania w diecezji, a także dookreślać osobę odpowiedzialną za przygotowanie bierzmowania w parafii.

Ostatni trzeci rozdział pt. „Najświętsza Eucharystia” ukazuje adaptację soborowego prawa dotyczącego sakramentu Eucharystii w normach partykularnych i praktyce Kościoła Tarnowskiego. Również i ta część pracy zaczyna się prezentacją układu i omówieniem redakcji statutów synodalnych poświęconych Eucharystii, których – jak zauważył Doktorant – w porównaniu do dwóch poprzednich sakramentów było zdecydowanie więcej. Następnie Doktorant przedstawił kwestie związane ze sprawowaniem Eucharystii, uczestniczeniem w niej wiernych, przygotowaniem do inicjacji eucharystycznej dzieci, a także sprawy związane z kultem eucharystycznym. Również i w tej części pracy przeprowadzone badania doprowadziły Autora dysertacji do wniosku, że w warunkach Kościoła Tarnowskiego adaptacja soborowego prawa nie była zbyt dogłębna i otwarta na nowe wyzwania duszpasterskie. Taki stan rzeczy, jak zdaje się wynikać z narracji Doktoranta, wynikał z faktu, iż duch prawodawstwa Pio-Benedyktyńskiego z 1917 r. był mocno zakorzeniony w mentalności wiernych. W konsekwencji pewne nowe kwestie wymagające normalizacji zostały zupełnie pominięte i nieuregulowane. Należały do nich na przykład problem związany z koncelebracją, binacją i

trynacją Eucharystii oraz wskazaniem celów, na jakie miałyby być w związku z tym przekazywane ofiary mszalne składane przez wiernych.

Całość pracy zamyka zakończenie, w którym Doktorant zestawiał najważniejsze wnioski swoich badań.

Wniosek końcowy

W świetle przeprowadzonej analizy i oceny rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Piotra Zająca w kontekście przewidzianych prawem kryteriów wymagających spełnienia dla uzyskania stopnia naukowego doktora, należy stwierdzić, że kryteria te zostały spełnione. Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Doktorant zaprezentował odważnie i krytycznie zastosowaną podczas IV Synodu Diecezji Tarnowskiej adaptację odnowionego powszechnego prawa kanonicznego dotyczącego sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego do prawa partykularnego Kościoła Tarnowskiego.

Analiza zawarta w pracy dowodzi pogłębionej i ogólnej wiedzy teoretycznej Doktoranta w zakresie sakramentalnego prawa kanonicznego, a także umiejętności prowadzenia samodzielnie pracy naukowej (analizy prawniczej). Warsztat językowy pracy jest staranny, a prowadzony wywód logiczny, odpowiadający tematyce wskazanej w tytule i konsekwentnie zmierzający do osiągnięcia wyznaczonego we wstępie celu badawczego. Autor zrealizował swoje zamierzenia badawcze i dał dowód, że umie myśleć i pracować naukowo poprawnie. Wniosku powyższego nie zmieniają wskazane powyżej wątpliwości, które na tle zasadniczego przedmiotu badawczego mają charakter poboczny.

Biorąc więc pod uwagę, iż przedstawiona do recenzji dysertacja spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawie doktorskiej wymienione na wstępie, **stawiam pozytywny wniosek** do Rady Dyscypliny Naukowej Instytutu Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie ks. mgra lic. Piotra Zająca do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

Olsztyn, dnia 7 marca 2024 r.

ks. prof. dr hab. Lucjan Świto